

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2023-81-4>
УДК 330.34:330.35

Бобровська О.Ю.

доктор наук з державного управління, професор,
Університет митної справи та фінансів

Bobrovska Olena

University of Customs and Finance

ЕВОЛЮЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ: ЗМІСТ, НАПРЯМИ, ПРОЦЕСИ РОЗВИТКУ

EVOLUTION OF THE ECONOMIC SYSTEM: CONTENT, DIRECTIONS, DEVELOPMENT PROCESSES

Дослідження присвячено визначенню напрямів і елементів інноваційного розвитку економічної системи країни, можливостей і результатів їх застосування. Активізація її еволюційної модернізації запропоновано шляхом формування інтегрованого інноваційного процесу на основі узгодження і об'єднання всіх видів економічних інновацій, що створить умови для взаємозбагачення, взаємовпливу і пришвидчення їх спільного руху і підвищення результативності. Розглянуто еволюцію становлення і трансформацію економіки країни, її особливості і сучасний стан. Наведено зміст і характерні риси найбільш прогресивних економічних інновацій, вміщених у термін «економіка», які формують сучасний характер і структурні зміни в елементах економічної системи країни. Зазначено, що кожний інноваційний елемент і заходи відрізняються конкретною спрямованістю і прикладним характером. У сукупності вони визначають теоретичні і практичні інноваційні засади, що здатні забезпечити інноваційний розвиток і перехід економіки до нового технологічного укладу на основі прогресивних технологій, визначення шляхів і кроків до їх інноваційного перетворення, підйому соціально-економічного рівня і забезпечення стабільності життя людей. Запропоновано розуміння поняття «економічна система» на сучасному етапі. Доведено, що для успішності інноваційних економічних процесів на шляху їх розвитку існує необхідність застосування комплексного системного підходу для усунення перешкод швидкому опануванню економічними інноваціями. Запропоновано застосування системного науково-методологічного підґрунтя для сполучення всіх інноваційних складників при розробці програм і планів економічного розвитку. Визначено, що для синхронного застосування всіх видів інноваційних заходів на основі наукових знань з урахуванням спільних рис необхідно враховування закономірності розвитку кожного виду інновацій. Запропоновано етапи і зміст комплексного інноваційного процесу розробки стратегій, програм і планів. Визначено послідовність їх реалізації.

Ключові слова: економічна система, складники, процеси, розвиток, системність, комплексність, етапи побудови, інновації.

The study is devoted to the determination of directions and elements of innovative development of the country's economic system, possibilities and results of their application. The activation of its evolutionary modernization is proposed through the formation of an integrated innovation process based on the coordination and unification of all types of economic innovations, which will create conditions for mutual enrichment, mutual influence and acceleration of their joint movement and increase in effectiveness. The evolution of the formation and transformation of the country's economy, its features and current state are considered. The content and characteristic features of the most progressive economic innovations included in the term "economy" that form the modern character and structural changes in the elements of the country's economic system are presented. It is noted that each innovative element and measures differ in specific direction and applied nature. Collectively, they determine the theoretical and practical innovative principles capable of ensuring innovative development and the transition of the economy to a new technological system based on progressive technologies, determining the ways and steps to their innovative transformation, raising the socio-economic level and ensuring the stability of people's lives. An understanding of the concept of "economic system" at the modern stage is offered. It has been proven that for the success of innovative economic processes on the way of their development, there is a need to use a complex system approach to eliminate obstacles to the rapid mastery of economic innovations. It is proposed to use a systematic scientific

and methodological basis for combining all innovative components in the development of economic development programs and plans. It was determined that for the synchronous application of all types of innovative measures based on scientific knowledge, taking into account common features, it is necessary to take into account the regularity of the development of each type of innovation. The stages and content of the complex innovation process of developing strategies, programs and plans are proposed. The sequence of their implementation is determined.

Key words: *economic system, components, processes, development, system, complexity, stages of construction, innovations.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі економічний розвиток України набуває принципово нового інноваційного характеру. Це стає можливим завдяки появі нових ідей, методів, технологій створення нової продукції, формуванню нових секторів економіки і нових механізмів управління. Також нових властивостей набуває економічна діяльність у державі. З'являються нові шляхи економічного розвитку. Крім загальносуспільних змін поглиблюється і розвивається сама економічна система, формуються нові інноваційні ідеї, способи їх підтримки з боку держави. Джерела їх появи і умови застосування обумовлюють появу нових секторів економічного зростання і перехід економіки на нові рейки розвитку. Досить швидко підвищуються цінності людського життя, змінюються моделі поведінки учасників економічних процесів, поглиблюються існуючі моделі традиційних процесів економічної діяльності, з'являються нові впливові економічні чинники, розвивається методологічний інструментарій управління. На інноваційних засадах формуються підходи до розбудови економічних процесів.

З метою створення умов для випуску конкурентоспроможної продукції і послуг з використанням технологій Четвертої промислової революції в економічному просторі діяльності активізується пошук нових ідей і технологій їх опанування. Розвиток цих ідей і очікувані результати стають основною метою суспільного зростання. В цих умовах особливого значення набувають стан і конкурентоспроможність економічної системи, напрями модернізації і державне управління цими процесами. Це зумовлює необхідність глибокої уваги до інноваційних трансформацій в економіці країни на основі ґрунтовного аналізу їх характеристик, складу, структури і сили впливу. Створюється необхідність систематичного перегляду запланованих трансформаційних змін з метою своєчасного визначення напрямів пріоритетного розвитку економіки, ступеня інтегрованості економічних процесів, самостійності і розвитку інноваційних секторів, запобігання незбалансованості й епізодичності дій під час реалізації поставлених цілей, що мотивує до продовження досліджень у наголошеному напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економіка як окрема практична сфера діяльності почала привертати до себе увагу ще у V ст. до нової ери. Спочатку під цим терміном розуміли одноосіб-

не чи сімейне господарювання (домогосподарство). Зі збільшенням обсягів і масштабів діяльності цим словом стали позначати самостійну сферу людської діяльності. На економіку як сферу діяльності першим звернув увагу ще давньогрецький філософ Ксенофонт. З часом економіці були присвячені праці Д. Рікардо, А. Сміта, К. Маркса, А. Маршалла, Т. Веблена, Дж.К. Гелбрейта, М. Фрідмена, Д. Норта, Л. Ерхарда та ін. [1]. Економічна думка розвивалась за етапами: XVII–XVIII ст. – класична економічна думка; XVIII–XIX ст. – класична економічна думка; неокласична економіка стала розглядатись у XIX – на початку XX ст.; починаючи з XIX ст. паралельно розвивалися декілька течій економічної думки. У 1898 р. Л. Гронлунд ввів термін «нова економіка», а в 1995 р. канадець Дон Тепскотт – термін «цифрова економіка», який був ідентифікований з терміном «нова економіка», а Ніколас Негропonte цей термін визначив як «диджитал економіка» [7, с. 11–12].

Розвитку економічної думки в Україні як суверенної держави присвячено праці українських учених: Б. Гаврилішина, А. Чухно, М. Туган-Барановського, Г. Башнянина, С. Мочерного, Н. Гражевської, С. Панчишина, А. Гончарова, Л. Д'яченко, С. Коляденко та ін. [2; 3; 5; 6]. Після ознайомлення з існуючими науковими наробками можна дійти висновку, що більшість праць присвячено розгляду теоретичних тлумачень поняття «економіка», які використовуються в економічній теорії і стають науковим теоретичним підґрунтям наукової діяльності. Однак, на жаль, в Україні ці надбання все ще залишаються недостатньо впорядкованими, а економіка недостатньо керованою й ефективною. Це мотивує до аналізу і подальшого широкого використання теоретичних визначень терміна, розширення шляхів його застосування на практиці.

Мета статті. Розглянути термінологічний апарат і поняття «економічна система»; з'ясувати загальні й відмінні риси існуючих тлумачень, виявити їх спільні риси і напрями застосування; уточнити сучасний зміст поняття «економічна система»; розглянути процеси її інноваційного розвитку; аргументувати можливості долучення цих процесів до системного використання з метою підвищення рівня інноваційного розвитку економіки.

Виклад основного матеріалу. Економічна система і економічна сфера життя суспільства являють

собою надзвичайно розгалужену сферу діяльності. Визначальною ознакою існуючого господарського порядку країни на сучасному етапі стало ускладнення структури економіки держави, прискорення науково-технічних змін і глобалізація господарського життя, що призводять до якісних глибинних перетворень в економічній системі. Процеси перетворень здійснюються нелінійно, багатоваріантно і внутрішньо суперечливо. Вони змінюють сутнісні характеристики, функціональні структурні параметри економічних систем, суттєво впливають на тенденції їх стану і розвитку, визначають потреби трансформаційних змін їх складових елементів, секторів, моделі їх перетворень і формують нові вимоги до учасників процесів економічної діяльності. Складність, незворотність і характер трансформаційних перетворень в економічних системах має еволюційний і революційний характер.

Впроваджені економічні інновації, що впливають на зміну складників економічних систем, на рівновагу процесів життєдіяльності, порушують послідовність здійснюваних інноваційних перетворень, рівень організації, впорядкованість і керованість процесами життєдіяльності. Вирішення питань їх складу, структури, співвідношень і послідовності запровадження інновацій у визначених сферах потребують систематичного осмислення їх сутності, особливостей і структурної динаміки, які необхідно враховувати в процесах трансформаційної перебудови економічної діяльності. Необхідним є глибока обґрунтованість і концептуалізація підвалин запровадження змін, рівня їх інноваційності, інтеркреативності і можливостей до спільного, спорідненого і збалансованого використання в розвитку економічного простору держави.

Окреслені питання трансформації економічних процесів постійно перебувають у полі зору зарубіжних і вітчизняних вчених. Вони є предметом наукових дискусій, різних наукових поглядів, світоглядів і уявлень. І це не дозволяє стверджувати чи вважати інноваційні стратегії і плани розвитку економік окремих галузей, їх стратегій оптимально побудованими. Праці, в яких порушуються такі зміни, не містять глибокого системного аналізу розвитку економічної системи як цілісного і складного утворення, що не дозволяє поєднати різні інновації для їх спільного застосування в практичній діяльності.

У дослідженнях елементів економічної системи переважає низка її визначень і економічних термінів, запозичених з інших мов. Хоча не всі з них викликають довіру, що спонукає сумніватися в їх практичній значущості і важливості адаптації до умов функціонування економічної системи конкретної країни, у тому числі України. Без розкриття глибокого змісту, сутності і структури термінів, властивостей їх

впливу на елементи існуючої системи економіки успіх їх застосування не гарантований, а ефективність недостатньо передбачувана.

Система наукових знань, її професійна і функціональна спрямованість, що використовується при дослідженні економічних систем, а також різноаспектність обумовлюють необхідність спільного розгляду їх змісту і комплексного застосування їх можливих переваг у процесах спільної діяльності. З урахуванням еволюційного шляху розвитку економічної науки і практичної економіки наведемо перелік широко застосовуваних термінів (табл. 1), які сьогодні презентуються як нова назва терміну «економіки».

Як показує зміст наведених характерних рис термінів у процесі еволюції поняття «економіка» інтенсивно доповнювалось і розширювалось. Кожне поняття наведене в табл. 1 (класична економіка, нова економіка, нова інституційна економіка, корпоративна економіка, циркулярна економіка, мережева економіка, цифрова економіка, інформаційна економіка, зелена економіка, економіка знань), відображає інноваційні зміни в усіх або окремих секторах економічної системи і окреслює трансформаційні зміни в ній не тільки концептуально, а й в ідеології підходів до її осмислення, організаційної та інституційної перебудови і проектування процесів їх реалізації. Водночас усі визначення «економіки» не заперечують один одного ні в теоретичному ні в практичному сенсі, хоча і в сукупності майже не розглядаються. Стає очевидним, що різні види так званих «нових економік» є скоріше її новими характеристиками і поширенням її змісту, які привносять новий погляд на методи досліджень, нові технології економічної діяльності, зміну її внутрішньої структури і нові можливості розвитку. Це осучаснення її складників, процесних, організаційних і продуктивних здатностей, які повинні бути втілені в нові елементи і способи економічної діяльності, поширюючи і доповнюючи багатоаспектність цього поняття та створюючи нові сектори для функціонування економічних процесів. При цьому формуються оновлені функції і завдання, нові технології і процеси економічної діяльності, організаційні форми і структури управління.

Реалізація так званих «нових економік» передбачає використання засобів виробництва, працівників та інші ресурси, які перебувають у діалектичній єдності, кількісній і якісній залежності, постійно збагачуються і розвиваються. Але їх переважно відокремлений розгляд і застосування поки не дають повного взаємозбагачення і взаємопідсилення складників економічної системи. Взаємодія існуючих складових елементів економіки, що концентрують системно її діяльність, наведена на рис. 1.

Характерні риси терміна «економіка»

Поняття	Характерні риси
Класична економіка	Напрямок економічної думки у XVIII–XIX сторіччі. Сформувався в період розвитку простої кооперації і мануфактурної промисловості. Засновниками були В. Петті, В. Буагільбер, В. Франклін, А. Смітт, Д. Рікардо та інші. Досліджувались ідеї вільного ринку, диференційованої ренти, був здійснений поділ капіталу на основний і оборотний. Досліджувались поняття «вартість» і «цінність», джерела їх появи та інші напрямки
Нова економіка	Визначення поняття і змісту, а також практичне застосування почалось у XIX – початку XX ст. Економіка стала набувати більш розширений зміст і ототожнювалась із «цифровою» і «диджитал» економікою. Цей термін поглибив напрями досліджень і визначив нові відмінності економіки, що призвело до появи інших сфер їх застосування
Нова інституційна економіка	Її джерела розкрив Дональд Коуз у своїй праці «Природа фірми». Являє собою напрям економічних досліджень кінця XIX – початку XX ст. Інституціоналізм виходить за межі звичного кола проблем, дає можливість відповідати на ті питання, на які інші галузі не дають певної відповіді. Досліджує: теорію прав власності, нову економічну історію, теорію оптимального контракту, теорію трансформаційних витрат, теорію суспільного вибору, конституційну теорію та інші. Відповідає на питання соціалізації суспільного життя і дозволяє краще зрозуміти поведінку економічних агентів, причини конфліктів, доводить необхідність емпіричного обґрунтування наукових тверджень, дозволяє враховувати особливості економічної культури суспільства, соціальну й економічну культуру в економічному середовищі, визначає інституційні межі і норми економічної діяльності
Корпоративна економіка	Відносно самостійний сектор економіки, який утворюється шляхом об'єднання, утримання і збільшення капіталів власників, управляється спеціальним видом управління – корпоративним, займає питому вагу в економічній системі України, застосовує спеціальні форми організації економічної діяльності (акціонерні товариства) і має вирішальне значення для розвитку промислового і фінансового сектору України
Циркулярна (кругова) економіка	Економіка із замкнутим циклом виробництва. Її модель засновується на раціональному споживанні ресурсів, використанні новітніх підходів до економічної діяльності, зниженні негативних впливів на довкілля та підвищенні відповідальності за ухвалені рішення. Реалізує ідею декарбонізації економіки протягом усього життєвого циклу товарів: виробництво – споживання – утилізація відходів – запровадження схем рециркуляції
Мережева економіка	Економіка у процесах якої використовуються інформаційні електронні мережі, в якій будуються мережеві процеси господарської діяльності. Вони формують ключові компоненти розвитку економічних, соціальних, технологічних та інших ключових аспектів їх забезпечення. Характеризується координацією інноваційних дій
Цифрова економіка	Цифровізація економіки, що здійснюється шляхом впровадження цифрових технологій в усі сфери життя, формування технологічної цифрової свідомості, стає основою створення цифрових платформ, інноваційних методів збору інформації з опануванням хмарних технологій, штучного інтелекту, біо- і нанотехнологій
Інформаційна економіка	Характеризує інформацію, застосовуючи цифри, дані, відомості, що вимірюються кількісними одиницями, дозволяють отримати узагальнені висновки і їх опис у цифровому вираженні. Її інформація лаконічна, більш об'єктивна відображає стан процесів. Вона дозволяє порівняти і виміряти їх за низкою показників. Кількісна інформація стає основою для планування й управління. Існує у вигляді інформаційних потоків, дозволяє уникати різноплановості і незіставленості процесів і явищ, що розглядаються. За призначенням розрізняють планову, оперативну, бухгалтерську, статистичну, проєктну, конструкторську, нормативну, управлінську та інші види інформації. Утворює нову інформаційну «продукцію», нові види праці і збільшує питому вагу розумової та інтелектуальної праці, створює платформу для застосування технологій Індустрії-4
Зелена економіка	Це модель збереження навколишнього середовища і зниження викиду газів. Напрямок економічної науки, який зосереджує увагу на необхідності від'ємного впливу економічної діяльності людей на навколишнє середовище, доцільне використання і своєчасне відновлення природних ресурсів, розробку національних стратегій з метою стійкого розвитку. Особливі риси: інклюзивний характер, розширення заходів і можливостей економічного зростання, зростання зайнятості, забезпечуючи нарощення функцій планети за рахунок зовнішніх факторів зростання. Дотримання економічного зростання, що сприяє покращенню здоров'я і соціальній спрямованості економіки
Економіка знань	Вищий етап розвитку постіндустріальної економіки. Револьюційна концепція економіки, що спирається на людський інтелект, знання, інформацію, освітні інституційні інформаційні системи, будується на теоретичних конструкціях постіндустріального суспільства, стає визначальним фактором створення знанневої Індустрії-4 як нової фази розвитку промислової революції. Є вирішальним фактором модернізації сучасних економічних систем, супроводжує вдосконалення структури економіки і веде до їх інноваційного оновлення. Є рушійною силою прогресу і розвитку людського капіталу

Джерело: складено автором

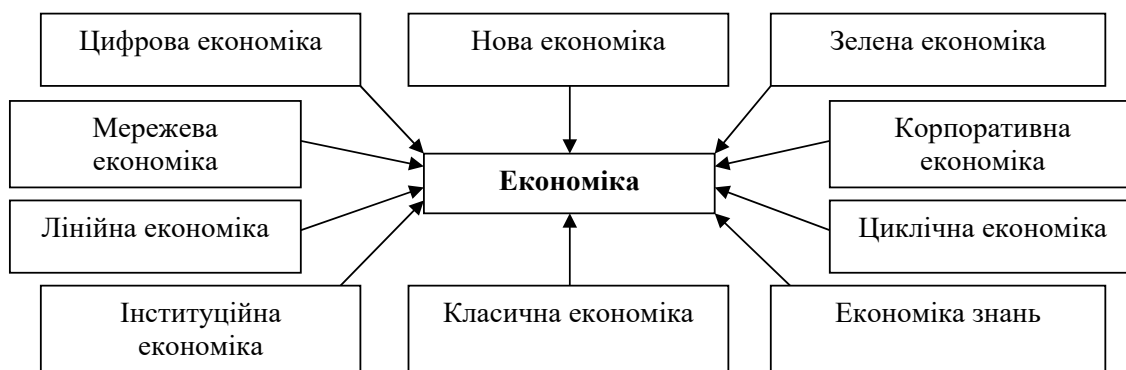

Рис. 1. Основні складники економіки як системи людської продуктивної діяльності

Дослідження цих складових, розвиток і реалізація здійснюється системою знань різних наукових галузей, формуючи міждисциплінарну комплексну наукову платформу, що наповнює цю платформу змістом, методологією та технологічним, інституційним й організаційним інструментарієм реалізації процесів економічної діяльності (рис. 2).

Крім виокремленої систематизації складників економіки за змістом і напрямками впливу існують і інші класифікації економічних систем, які враховують: види власності, засоби виробництва, галузі діяльності, територіальне розташування в економічному просторі країни, характер і рівень підпорядкованості, ступінь складності реалізації, рівень прогресивності, співвідношення міського і сільського населення, джерела існування, частка військових витрат у ВВП, сферами обслуговування та інші фактори. Водночас всі вони базуються на єдиній економічній і фінансовій платформі відповідних адміністративно-територіальних рівнів (держави, регіонів, різних видів суб'єктів господарювання, інших сфер застосування) за видами споживаних і створюваних ресурсів та за можливостями, які вони здатні надати для економічного розвитку. На вибір складників економічних систем, створення їх секторів, галузей і процесів, спрямованість, вибір способів і методів для реалізації економічних результатів суттєвим (а іноді й вирішальним) може вплинути характер революційних здатностей країни, які вже пройшли низку етапів і об'єдналися в напрями революційних перетворень [8].

Перша промислова революція (друга половина XVIII ст.), яку інколи називають «промисловий переворот», характеризується досягненнями у застосуванні парової машини і впровадженні машинного виробництва, і почалася у Великобританії, перетворивши мануфактурне виробництво. Вона машинне. Друга промислова революція (кінець XIX – початок XX ст.), відома також як технологічна революція, ґрунтувалася на розвитку виробничих сил на машинній основі, розвитку науки на базі техніки. Третя

промислова революція (середина XX ст.) пов'язана більшою мірою з інформатизацією і створенням мережі Інтернет – перехід до автоматизації процесів за допомогою електронних та інформаційно-комунікаційних технологій. Четверта промислова революція, або «Індустрія 4.0», (XXI ст.) почала свій поступ у 2011 р. Її визначення презентовано президентом Всесвітнього економічного форуму в Давосі Клаусом Швабом у 2016 р. Він підкреслив, що зміни в суспільстві, продукувані Четвертою промисловою революцією, сформульовані в документі «Гнучка політика». Процеси попереднього формування політики повинні відображати людські цінності, появу нових ідей і реформування управлінських моделей згідно з новими технологіями. Гнучке управління стратегічним розвитком економічних систем в умовах Четвертої промислової революції необхідне для швидкої адаптації способів розробки, розгляду і застосування політики. Концепція гнучкого управління повинна враховувати потреби оперативності, мінливості, гнучкості й адаптивності управління технічним і технологічним розвитком нового покоління, бути більш гнучкою, інклюзивною, орієнтованою на людину і швидко пристосовуватись до сучасних умов [11].

Ідеї і напрями розвитку Четвертої промислової революції нададуть можливість формувати і більш швидко запроваджувати в економічних системах суспільної праці нові види діяльності, сучасні інноваційні форми й структури господарювання, нові форми державного управління і позитивних цінностей. Вони докорінно змінять зміст праці, трудові відносини, суспільні цінності, однак потребують зміни економічного мислення, поглиблюючи і занурюючи його в системні явища, осучаснення й обґрунтування правил, структур та норм діяльності, розширення видів цифрової технології, електронної продукції, зміни змісту і характеру праці.

Складники економіки ілюструють, що вона присутня у всіх видах діяльності, в кожному управлінському рішенні, стратегіях і стратегічних планах, а її

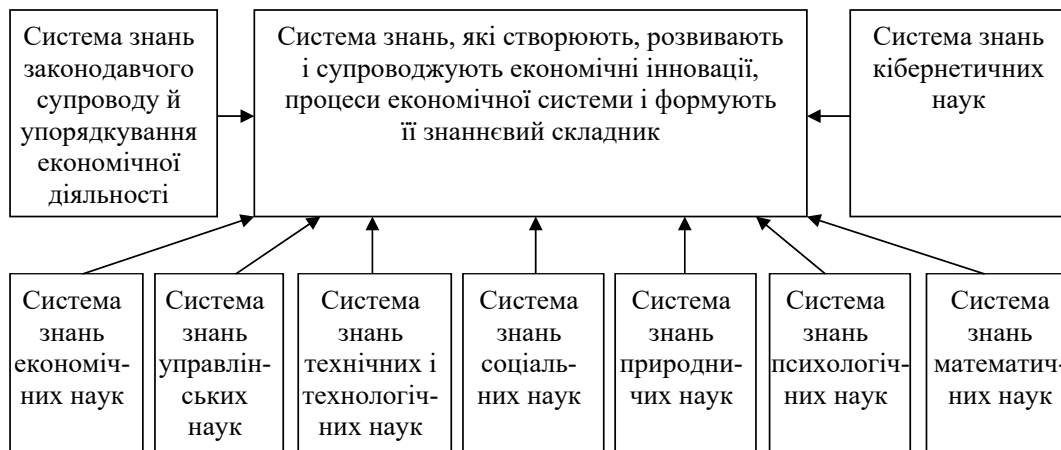

Рис. 2. Система основних знань, що формують, наповнюють змістом, методами і способами побудови процеси функціонування економічної системи

нові складники в сукупності створюють інтегрований специфічний складний об'єкт управління, який у процесі діяльності наповнює всі сектори, сфери і напрями інноваційних економічних зрушень. Облік численних нових складників економічної системи й упорядкування їх різноманітних зв'язків поступово знижують невизначеність дійсної ролі і місця її кожного елемента, змінюють спеціалізацію праці і трудові відносини. Вони сприяють появі нових видів власності, підвищують мобільність людських ресурсів і впливають на зростання здатності людей до зміни сфер їх діяльності, розширюють альтернативний вибір і сфери вільного руху ресурсів.

Усі параметри системи, пов'язані між собою економічними залежностями, техніко-технологічними характеристиками процесів виготовлення продукції і послуг, за рівнем впливу на формування економічної результативності відображаються в заходах, розроблених стратегіях і планів, відрізняються за типом і їх особливостями. При розрахунку очікуваних показників і визначень якісних характеристик як результатів їх застосування необхідно дотримуватись чинних в країні законодавчих і нормативних актів відповідно до стратегічних цілей.

При застосуванні нових складових елементів економіки формуються нові і розширюються існуючі системи функцій державного управління, які повинні забезпечувати потенціал економічних нововведень, моделі його імплементації і необхідні структурні перетворення для застосування в усіх галузях народного господарства.

У найближчому і далекому майбутньому процеси трансформаційних змін у суспільстві будуть активізовуватись, а управління чинниками їх впливу на систему суспільної діяльності потребуватимуть ще більшого поглиблення подальших досліджень, зміни системних властивостей економіки й відпо-

відного вдосконалення управління нею. Системні риси економіки з виокремленням її насуттєвіших складників і необхідність її розгляду, як системного утворення розглядали Б. Гаврилішин [5] і М. Туган-Барановський [6], Федерік Прайор [9], Н. Гражевська [3] та ін.

Термін економіка (від грец. – вміння вести господарство) найчастіше означає господарську діяльність людини для забезпечення її матеріального добробуту. Система (від грец. – поєднання, устрій, утворення) є сукупністю якісно визначених елементів, між якими існує закономірний взаємозв'язок чи взаємодія. Специфічною ознакою системи є системні, інтегративні чинники, які забезпечують цілісність системи [10, с. 21].

За визначенням Фредеріка Прайора «...економічна система включає ту частку політичних, соціальних, економічних інституцій, організацій, законів, норм і поглядів, що взаємодіють безпосередньо чи опосередковано, впливаючи на споживання, розподіл, обмін і виробництво (що виробляти, скільки виробляти і як виробляти)» [9, с. 15] (переклад наш – О. Б.) виокремлюючи роль економічної системи в суспільстві, яку підтримувала влада і суспільні верстви.

Б. Гаврилішин розглядав економічну систему як елемент в архітектурі спільного ладу, в який входять такі компоненти, як цінності суспільства та форми політичного правління. Він виділив такі основні економічні системи: вільне підприємництво, узгоджене вільне підприємництво, адміністративно-командна економічна система, системи розподільчого і ринкового соціалізму [5, с. 153–201].

А. Гальчинський, П. Єщенко та Ю. Палкін визначили економічну систему як одну з підсистем суспільства, яка інтегрує в собі сукупність усіх ланок економіки (галузей, підприємств, індивідуальних

господарств, людей, що стоять за ними), природне середовище і виробничі відносини [4, с. 54].

Я. Кульчинський і Б. Кульчинський вважають, що «економічна система – це система механізмів та інституцій, що забезпечують організацію виробництва й розподілу створених у суспільстві матеріальних і духовних благ, способ, яким вирішується проблема нестачі природних ресурсів і досягаються відповідні економічні цілі» [2, с. 159]. З урахуванням системних властивостей економіки Н. Гражевська надала їй таке визначення «економічна система – це складне системне утворення, що пронизує всі сфери життєдіяльності суспільства та, поєднуючи чинники виробництва з урахуванням панівних цінностей і, відповідно, інституцій, форм власності, забезпечує створення матеріальних і духовних благ та на цій основі – самовідтворення суспільства» [3].

З появою нових різновидів економічних інновацій, відповідно новою термінологією стало плануватись впровадження не тільки їх потенційних економічних інноваційних елементів у стратегічні плани і програми розвитку країни, а й нових секторів чи навіть галузей із втіленням в них елементів економіки, спрямованих на досягнення обраних цілей розвитку (концепція цифрової економіки, концепція економіки знань та ін.). Але очевидно, що поява нових термінів, їх змістовна сутність і процеси повинні об'єднуватись і запроваджуватись системно. І вже набуті теоретико-методичні й практичні здобутки дозволять уточнювати й розвивати саме поняття й апарат економічної системи, який до цього часу не є загальноприйнятим.

Економічна система являє собою сукупність економічних видів діяльності і супровідних їх економічних відносин, у тому числі відносин власності, нормативно-законодавчих, правових, техніко-технологічних, соціально-економічних та інших. Сьогодні вона являє собою багатогалузевий комплекс науково-технічних, виробничих, організаційних та соціальних структур, які використовуючи різноманітні ресурси, здійснюють виробництво, обмін, розподіл та споживання предметів людської діяльності, розвиваються на інноваційній основі, базуються на нових інформаційних, технічних, телекомунікаційних і провайдерських послугах.

Нові сучасні напрями й осередки діяльності досить глибоко розглядаються в теорії, науково обґрунтовуються і практично опробовуються перед впровадженням їх в існуючі галузі економіки. У сукупності багатокomпонентні і складні види економічної діяльності являють собою народногосподарський комплекс, що формує економічну систему країни, від розвитку якої залежить добробут у суспільстві. Відмічаючи позитивний вплив економічних систем на соціальний та інші види розвитку, слід враховувати,

що відокремлене запровадження інновацій у різних сферах, в різних періодах часу, за різними обсягами не створює умов достатньої збалансованості її інноваційного стану, порушує комплексність і не сприяє повному використанню системних методів і появи в економічних системах більшої спроможності до генерування і реалізації їх здобутків в процесі суспільного життя.

Для повної реалізації і підтримки цілісності економічної системи кожна її складова частина повинна розвиватись синхронно з усіма іншими ланками, спираючись на розвиток сукупності всіх наук, які її забезпечують. Тому поява, накопичення і реалізація нових знань у кожній окремій галузі діяльності має розглядатись з урахуванням закономірностей і спільних рис в інших галузях, ставати змістом одночасного надбання нових якостей і здобутків в інших сферах діяльності, взаємозбагачуючи і збільшуючи економічні результати в діяльності країни загалом.

Через недостатньо керований рух інноваційного розвитку відсутнє очікуване оновлення української економіки. Щоб вона стала спроможною своєчасно підтримувати інноваційний розвиток в усіх галузях народного господарства упродовж довгих років і створювати умови для позитивної динаміки процесів високопродуктивної праці, ступінь участі держави в інноваційному розвитку економічної системи і підходи до його забезпечення повинні бути переглянуті.

Держава повинна підвищити свою спроможність до комплексного системного впливу на загальний інноваційний розвиток економіки шляхом створення умов швидкого запровадження інновацій у процеси усіх її секторів, в яких повинні відображатись рівні її зрілості.

На жаль, у наукових дослідженнях змісту і ролі інноваційних ідей і запровадження інноваційних проєктів економічного й управлінського змісту недостатньо враховується принцип поширення інноваційних надбань одночасно в усіх секторах економіки. Більшість впроваджуваних інновацій являють собою локальні процеси із рекламою доцільності їх запровадження в багатьох секторах економічної системи, але на практиці цього не відбувається. З'явилися навіть випадки зниження чистоти наукової термінології, коли наявні зрозумілі, які сприймаються більшістю фахівцями, поняття заміщуються новими термінами і гаслами. Їх вживають для додавання текстам наукового змісту при описі результатів дослідження, які насправді такими не є.

Щоб реалізувати нові цінності, які виникли внаслідок впровадження інноваційних ідей в окремих складових економіки, в загальноекономічному розумінні слід розглядати їх у сукупності і взаємодії з існуючими. Необхідним є застосування нових ме-

тодів, технологій їх спільного взаємодії і взаємовпливу, використовувати нові форми і структури діяльності, порівнюючи майбутні витрати, маржинальні здобутки і продуктивність праці як найважливіші детермінанти розвитку. Ці дії необхідно розглядати в політиці інноватизації і трансформаційних змін економічної системи країни в усіх її адміністративно-територіальних одиницях. Існує чимало варіантів розробки політик, але воєнні та повоєнні обставини в Україні вимагають подвійної уваги до коригування змін, цілей і напрямів відтворення економічної системи і підґрунтя для її реалізації та певного перегляду нормативних і законодавчих актів у цій сфері.

Щоб побачити більш розгорнуту картину інноватизації економічної системи України як проривної сили розвитку і визначити її впливові чинники на динаміку цього процесу, слід знайти й об'єднати переваги інноваційних ідей різних галузей економічної діяльності, які створюють потужний системний вплив на очікувані результати функціонування системи. Доцільно застосовувати системний, інтегрований, процесний, комплексний та інші підходи до визначення напрямів змін, заходів і умов їх реалізації.

Розвиток економічної системи значною мірою залежить від своєчасності, швидкості дій з опанування інноваційних засад і формування процесів їх трансформації для оновлення і розвитку тих її складових елементів, в яких бракує інноваційності. Однак за певних умов вони можуть надати новий внутрішній імпульс економічній діяльності. Тому розробці цілей і заходів стратегії інноватизації економічної

системи повинно передувати загальне ознайомлення зі змістом інновацій, уявлення про послідовність і технології формування процесів трансформації і реалізації в них нових ідей. Його узагальнені етапи наведені в табл. 2.

Використання алгоритму формування інтегрованого інноваційного процесу спільного застосування сукупності економічних інновацій при розробці і реалізації політик, стратегій програм і планів економічного зростання і розвитку суб'єктів господарювання різних рівнів та їх просторового розташування дозволить послідовно будувати і враховувати характерні риси для впровадження і функціонування старт-економіки.

Рушійною силою інноваційної економіки повинні стати нововведення, які не мають політичного і національного забарвлення. Тому наявні проблеми економічного розвитку повинні розглядатися виключно ті, які не стосуються і не залежать від політичних реалій країни, сфокусовані на економічному розвитку і забезпеченні економічних та соціальних потреб життя, загальносуспільних потреб країни.

Висновки. Рушійною силою розвитку економіки країни на сучасному етапі є нововведення. Поняття «економіка» і «економічна система» мають широкий спектр визначень, які відрізняються за змістом, пропонованими напрямками руху, чинниками впливу на остаточний результат, на відносини в процесі їх реалізації, розмаїття застосування способів і механізмів, форм і структур господарювання. І хоч розглядаються вони досить активно і своєчасно, проте

Таблиця 2

Послідовні етапи формування і руху інтегрованого інноваційного процесу трансформаційної модернізації економічної системи

Етап	Операційний зміст
1	Аналіз існуючого стану, структури і результатів функціонування економічної системи, визначення проблем і можливостей інноваційного розвитку
2	Ознайомлення і систематизація змісту наукових ідей і нових концепцій, пропонованих для підвищення рівня ефективності економічних систем. Оцінка доцільності їх опанування і запровадження для оновлення економічних процесів у секторах економіки, можливостей і умов їх спільного одночасного застосування
3	Оцінка рівня розробленості теоретичного і науково-практичного змісту інновацій, їх цінностей для подальшого розвитку економіки й умов їх запровадження
4	Матеріалізація опановуваних ідей, визначення необхідних передумов, ресурсів, джерел, обсягів і строків їх можливого запровадження в різні сфери і сектори економіки
5	Визначення нових відносин пов'язаних між собою сфер і галузей при комплексному запровадженні інноваційних ідей і імплементації їх у процеси, що тривають. Оцінка здатностей і можливостей суб'єктів господарювання економіки для здійснення запланованих модернізаційних заходів
6	Розробка планів інституційного трудового, фінансового і матеріального забезпечення запровадження інновацій. Встановлення точок прояву і формування результатів інноватизації економічних процесів
7	Виключення застарілих функцій і завдань та формування (за необхідності) нової структури сектору економіки, що модернізується
8	Розширення існуючих чи розробка нових організаційних і функціональних завдань і функцій управління процесами, організація відповідних організаційних структур. Дотримання етапів їх послідовного формування при появі нових інноваційних ідей і створення нових можливостей розвитку для включення в стратегії і плани їх реалізації

поки недостатньо об'єднуються в цілісний і якісно новий економічний порядок в Україні.

Темпи сучасних трансформаційних процесів в Україні не припускають затримки. Базуючись на вертикальних і горизонтальних зв'язках і глобальному електронному середовищі, нові економічні ідеї та їх практична апробація створює найбільш сприятливі умови для інновацізації і координації інтелектуальної діяльності в інноваційних процесах розвитку суспільства і не мають достатньої швидкості їх раціонального застосування для модернізації економічних систем при здійсненні реформ і опануванні європейських форм господарювання.

Систематизація економічних знань, досягнень інших наук, які поглиблюють економічну теорію і використовуються в її в практиці постійно наповнюють, доповнюють і уточнюють сутність складників і процесів економічної системи, розуміння її масштабності, розширюють чинники впливу на її стан, ілюструючи їх взаємопов'язаність, взаємобумовленість і потужний вплив на стан суспільства.

Водночас у практичній діяльності всі можливості інновацій і їх риси враховуються край недостатньо, що знижує можливості й динаміку розвитку економіки країни. Статичних умов функціонування економічних систем не існує. Їх процеси постійно перебувають у русі. Це обумовлює необхідність своєчасного визначення комплексу всіх складників економічної системи, потребує їх упорядкування, регулювання й удосконалення, розглядаючи їх як елементи системної цілісності, розвиток якої буде залежати від напрямів руху і цілеспрямованого розгляду, передбачення майбутніх очікуваних інновацій.

Виокремлення сучасних складників економічної системи, її ознак і характерних рис, що мають споріднені взаємозв'язки елементів, якісних і кількісних показників результатів, їх прояву і застосуванню потребує розгляду економіки країни в більш тісній взаємодії її економічних складників на національному, регіональному і муніципальному рівнях.

Економічна, соціальна й організаційна доцільність спільного розгляду і поєднання різних інноваційних видів і елементів економічних інновацій формує додатковий чинник підвищення стійкості економічної системи, раціональне використання всіх видів ресурсів, створення сприятливих умов для міжгалузевого поєднання інфраструктури і процесів забезпечення різних галузей планування й управління їх розвитком.

Економічні ідеї, що виникли і були практично апробовані для поширення своєчасної оцінки суспільних цінностей, сили їх впливу на скорочення життєвого циклу виробництва продукції і послуг дають змогу суттєво підвищити конкурентоспроможність кожного складника і системи в цілому. Ці про-

цеси формуються в економічних системах за умови системи їх швидкої побудови і запровадження.

Економічна, організаційна, інституційна та інші складники інноваційної модернізації економічної системи країни повинні вбирати в себе і спиратися на системне сполучення різних економічних інновацій, враховувати виробничі фактори і методи їх впровадження. Багатовимірність економіки повинна враховувати специфіку її кожного економічного об'єкта, систему ключових джерел розвитку країни на певному етапі, умови її функціонування та організовуватись на мережевій взаємодії, її економічній і соціальній синергії.

Управління модернізацією економічної системи держави повинно будуватись на науковій рефлексії у сфері економічної модернізації, розвитку партнерства і співпраці, поєднанні всіх її складників – наукових, інформаційних, координаційних логістичних та інших мережах, що згенерує колективні зусилля і зумовлює набуття нових цінностей.

Система економіки, в якій опановуються нововведення формує нові сектори і сфери діяльності, створює умови швидкого економічного підйому, міцності і конкурентоспроможності. Тому структура і зміст складників економічної системи та їх інноваційний рівень має бути під постійною увагою уряду країни. Економічна політика держави має включати зобов'язання влади щодо своєчасної підтримки всіх нововведень, їх системної єдності і своєчасного впровадження в коротші строки, нести відповідальність за їх невикористання.

Подальші наукові дослідження розвитку економічної системи країни доцільно спрямовувати:

- на удосконалення методів оцінювання взаємозв'язку між постійно змінними елементами кожного сектору економіки і впровадженими в них інноваціями, між кожним відносно самостійним економічним складником і економічною системою як цілісності;

- формування аналітичного забезпечення оцінки стану і процесів інноваційної діяльності в системі економіки для обґрунтування вибору удосконалення управління економічними змінами та їх впливом на економічну систему;

- дослідження і формування важливих якісних і кількісних показників розвитку економічної системи на ґрунті загальноприйнятих показників економічної результативності, форм і рівня їх організаційного впорядкування і досконалості з виділення долі їх інноваційного складника, умов їх практичного застосування, статистичного обліку й оцінювання динаміки;

- створення системи персональної відповідальності за опанування і впровадження економічних інновацій, спрямованих на формування смарт-економіки і наповнення її елементами Індустрії-4.

Список літератури:

1. Прийма С.С., Міщук Н.В. Методологія дослідження соціально-економічних процесів: історичний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. Вип. 36. С. 130–134.
2. Кульчицький Я.В., Кульчицький Б.В. Теоретико-методологічні засади типологізації сучасних економічних систем в умовах посилення глобалізації. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. Вип. 23.17. С. 158–163.
3. Гражевська Н.І. Еволюція сучасних економічних систем : навчальний посібник. Київ : Знання, 2011. 286 с.
4. Гальчинський А.С., Ещенко П.С., Палкін Ю.І. Основи економічної теорії : підручник. Київ : Вища школа, 1995. 471 с.
5. Гаврилишин Б. Дороговкази в майбутнє: до ефективніших суспільств. Доповідь Римському клубові. Київ : Основи, 1993. 238 с.
6. Туган-Барановський М.І. Політична економія: курс популярний. Київ : Наукова думка, 1994. 261 с.
7. Коляденко С.В. Економіка класична – економіка цифрова: теоретичні відмінності. *Цифрова економіка, як фактор підвищення інноваційного та сталого розвитку суспільства* : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., м. Тернопіль, 2–3 грудня 2021 р. Тернопіль. 2021. С. 10–12.
8. Шаровара О. О. Промислова революція як чинник розвитку суспільства. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2017. № 16. С. 154–156.
9. Frederic L., Pryor. A. Guidebook to the Comparative Study of Economic Systems. Englewood Cliffs, N.J. : Prentice-Hall, 1985. 342 p.
10. Грабинський І. Сучасні економічні системи : навчальний посібник. Львів : ЛДУ, 1997. 115 с.
11. Шваб К. Четверта промислова революція. Формуючи четверту промислову революцію. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2019. 416 с.

References:

1. Pryjma S.S., Mishuk N.V. (2021) Metodologiya doslidzhennya socialno-ekonomichnyh procesiv: istorychnyj aspekt [Methodology for the study of socio-economic processes: historical aspect]. *Naukovyj visnyk Uzhgorodskogo nacionalnogo universytetu*, vol. 36, pp. 130–134.
2. Kulchyzkyj Ya.V., Kulchyzkyj B.V. (2013) Teoretyko-metodologichni zasady typologizaciyi suchasnyh ekonomichnyh system v umovax posylennya globalizaciyi [Theoretical and methodological foundations of typology of modern economic systems in the conditions of increased globalization]. *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy*, vol. 23.17, pp. 158–163.
3. Grazhevska N.I. (2011) *Evolyuciya suchasnyh ekonomichnyh system* [Evolution of modern economic systems]. Kyiv: Znannya.
4. Galchynskij A.S., Eshhenko P.S., Palkin Yu.I. (1995) *Osnovy ekonomichnoyi teorii* [Foundations of economic theory]. Kyiv: Vyshha shkola.
5. Gavrylyshyn B. (1993) *Dorogovkazyv majbutnye: do efektyvnishyh suspilstv* [Road signs to the future: towards more effective societies]. Kyiv: Osnovy.
6. Tugan-Baranovskij M. I. (1994) *Politychna ekonomiya* [Political Economy]. Kyiv: Naukova dumka.
7. Kolyadenko S.V. (2021) *Ekonomika klasychna – ekonomika cyfrova: teoretychni vidminnosti* [Classic economy – digital economy: theoretical differences]. Proceedings of the *Cyfrova ekonomika, yak faktor pidvyshhennya innovacijno-go ta stalogo rozvytku suspilstva* (Ternopil, grudnya 2–3, 2021) Ternopil. pp. 10–12.
8. Sharovara O.O. (2017) *Promyslova revolyuciya yak chynnyk rozvytku suspilstva* [The industrial revolution as a factor in the development of society]. *Aktualni problemy filosofiyi ta sociologiyi*, vol. 16, pp. 154–156.
9. Frederic L., Pryor. A. (1985) *Guidebook to the Comparative Study of Economic Systems*. Englewood Cliffs, N.J. : Prentice-Hall. 342 p.
10. Grabynskij I. (1997) *Suchasni ekonomichni systemy* [Modern economic systems]. Lviv: LDU.
11. Shvab K. (2019) *Chetverta promyslova revolyuciya. Formuyuchy chetvertu promyslovu revolyuciyu* [The fourth industrial revolution. Shaping the fourth industrial revolution]. Kharkiv: Klub simejnogo dozvillya.